

ADAM BARTCZAK
Uniwersytet Łódzki

DOKUMENT JAKO ŚRODEK DOWODOWY W PROCESIE MAŁŻEŃSKIM

WPROWADZENIE

Prawodawca w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r. poświęca oddzielną, ostatnią, księgę wyłącznie prawu procesowemu. Oddzielnie analizuje proces sporny, niektóre procesy specjalne, proces karny, czy wreszcie procedurę administracyjną. Proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Prawodawca wyodrębnia jako proces specjalny, pozostawiając go jednocześnie w optyce procesu spornego. Zgodnie z prawem małżonkowie, a także rzecznik sprawiedliwości są zdolni do zaskarżenia małżeństwa. Innymi słowy mogą oni wnosić zapytanie do Sądu Biskupiego, czy ich małżeństwo albo w przypadku rzecznika sprawiedliwości jakieś konkretne małżeństwo zostało zawarte nieważnie. W toku postępowania należy wykazać odpowiednie dowody na potwierdzenie swojej tezy, które ostatecznie analizują i poddają wyrokowaniu sędziowie. Jednym z takich środków dowodowych przewidzianych przez prawo są dokumenty. Poniżej zostanie ukazana praktyka stosowania tego środka dowodowego na przykładzie akt spraw o nieważność małżeństwa z Trybunału Metropolitalnego w Łodzi.

1. *ACTORI INCUMBIT PROBATIO* – PODSTAWOWA ZASADA PROCESOWA

Starożytna zasada prawa procesowego, wykształcona przez prawo rzymskie, głosi *actori incumbit probatio*. Tę zasadę powtarza także obecnie obowiązujący Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. w kan. 1526: *Onus probandi incumbit ei qui asserit*. Obowiązek dowodzenia spoczywa na tym, który coś twierdzi. W procesie o stwierdzenie nieważności najczęściej jeden z małżonków wnosi skargę, choć, jak było to już wyżej powiedziane, ma do tego prawo każdy z małżonków oraz rzecznik sprawiedliwości, kiedy nieważność małżeństwa została już ogłoszona, jeżeli mał-

żeństwo nie może być uważnione lub nie jest to pożyteczne¹. W kan. 1504 § 2 KPK z 1983 r. Prawodawca wskazuje, iż skarga, która rozpoczyna spór, powinna wskazywać, na jakim uprawnieniu opiera się powód² i przynajmniej ogólnie fakty i dowody na poparcie roszczeń. Strona powodowa, czyli wnosząca o nieważność małżeństwa, już od samego początku jest zobligowana do działania na rzecz udowodnienia swoich twierdzeń. Wszak Prawodawca przedkłada domniemanie prawne za ważnością małżeństwa, które jest możliwe do obalenia, ale poprzez wykazanie czegoś przeciwnego³. Proces w swojej fazie dowodzenia jest więc bardzo dynamiczny. To od postawy strony powodowej zależy przede wszystkim możliwość udowodnienia nieważności małżeństwa, zwłaszcza kiedy współmałżonek – strona pozwana – został uznany prawnie nieobecny w procesie⁴. Brak udziału w procesie drugiej strony powoduje, iż niektóre środki dowodowe, jakich sam mógłby dostarczyć, po prostu nie zostaną zebrane. Należy mieć na względzie, choćby takie jak: przyznanie, dowód ze świadków powołanych przez tę stronę, możliwość sporządzenia opinii przez biegłego na podstawie rozmowy bezpośredniej. Jakkolwiek strona pozwana nie ma żadnego obowiązku przedkładania dowodów, to jej udział wnosi wiele do poznania prawdy o danym małżeństwie.

Postawa powoda w sprawie nie może być statyczna. Często w praktyce doświadczają się chęci przerzucania odpowiedzialności dowodzenia nieważności na sąd. Nie jest to zapewne działanie celowe, ale raczej upatrywałbym w nim braku wiedzy strony, jak ma postępować w kanonicznym procesie małżeńskim. Takie działanie jednak musi się spotkać z kategoryczną postawą sądu, ale wyrażoną poprzez duszpasterską opiekę oraz wskazanie i zajęcie właściwej postawy. Bezwzględnie w tym aspekcie swoją pomocą służą: adwokat kościelny, czy też pełnomocnik. To na nich spoczywa uświadomienie swojemu zleceniodawcy roli, jaką ma do spełnienia w procesie. Powód musi więc w swoim działaniu przekonać sędziego o słuszności swojego żądania⁵.

W kan. 1527 § 1 KPK z 1983 r. Prawodawca wskazuje, iż mogą być przytoczone dowody jakiegokolwiek rodzaju, które wydają się pożyteczne do poznania prawdy i są godziwe.

2. DOKUMENT JAKO ŚRODEK DOWODOWY W KPK Z 1917 R.

Jednym ze środków dowodowych, który został dopuszczony do procesu sądowego w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r., był dokument⁶. Dokument (*docu-*

¹ Kan. 1674 KPK.

² Zob. A. Dzięga, *Strony sporu w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa*, Warszawa 1994; M. Greszata, *Charakterystyka udziału stron w kanonicznym sądowym postępowaniu spornym*, „Roczniki Nauk Prawnych” 12 (2003), z. 2, s. 101.

³ Kan. 1060 KPK.

⁴ Zob. P. Majer, *Niestawiennictwo strony pozwanej w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 7 (13) 2002, s. 167–190.

⁵ Por. R. Sztichmiller, *Dowody*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, pod red. J. Krukowski, t. 5, Poznań 2007, s. 175–176.

⁶ Kan. 1812 KPK z 1917 r. Zob. *Słownik kościelny łacińsko-polski*, pod red. A. Jougana, Przemyśl 1948, s. 188: „Documentum – [...] 2. Dowód, świadectwo”, tamże, s. 312: „Instrumentum – [...] 2. Dokument publiczny lub prywatny, pismo, świadectwo, spis, lista”.

mentum, instrumentum) w doktrynie rozumiany był jako pismo, którego treść służy do stwierdzenia jakiegoś faktu⁷. Na jego podstawie można było dowodzić faktów. Dokumenty dzielono na publiczne i prywatne. Pierwsze były sporządzane powagą publiczną, a więc przez osoby, które miały władzę związaną ze sprawowaniem stosownego urzędu publicznego. Pozostałe dokumenty były jedynie prywatnymi, a zaliczano do nich listy, umowy, testamenty i wszelkie inne pisma sporządzone przez osobę prywatną (kan. 1813 § 3). Dokumenty publiczne, w zależności z którego porządku prawnego pochodziły, nazywano albo kościelnymi, albo cywilnymi. Prawodawca w kan. 1813 § 1 bardzo skrupulatnie wyliczał, jakie dokumenty można nazywać publicznymi kościelnymi. I tak zaliczał do tej grupy: akta papieża (kan. 1813 § 1^o1), akta Kurii Rzymskiej i ordynariuszy w zakresie przysługujących im praw (kan. 1813 § 1^o2), dokumenty sporządzone przez notariuszy kościelnych (kan. 1813 § 1^o3), kościelne akta sądowe oraz wpisy do ksiąg urzędowych kurii, parafii (kan. 1813 § 1^o4)⁸. Gdy idzie natomiast o dokumenty publiczne cywilne, to Prawodawca odsyłał do porządku prawa świeckiego każdego państwa (kan. 1813 § 2).

Dokumenty należało uważać za prawdziwe dopóki, dopóty nie obalono domniemania, wskazując dowód przeciwny⁹. Jednakże zdecydowanie ważniejsze dla samego procesu było wskazanie na moc dowodową, jaką miały dokumenty. I tak zgodnie dokumenty publiczne miały moc pełnego dowodu w tym, co stwierdzały wprost i odnośnie do głównej sprawy oraz gdy zostały przedstawione w oryginale lub w uwierzytelnionym odpisie w kancelarii sądu¹⁰. Dokumentom prywatnym przyznawano moc dowodową na równi z przyznaniem pozasądowym. W art. 164 Instrukcji *Provida Mater Ecclesia* Prawodawca wskazywał, iż listy, jako też inne dokumenty prywatne mają taką wagę, jaką należy im przypisać z okoliczności, a zwłaszcza czasu, w którym zostały napisane¹¹. Gdy zaś przedłożono dokumenty słabej jakości, to jest nieczytelne, zatarte, niezrozumiałe, sprzeczne, Prawodawca pozostawiał je sędziemu do oceny¹². Jednocześnie należy podkreślić, iż dowód z dokumentu nie miał charakteru przesądzającego w stosunku do innych dowodów, lecz jedynie charakter konkurencyjny¹³.

Zgodnie z ogólną zasadą to na stronie powodowej leżał obowiązek dostarczenia stosownych dokumentów na okoliczność procesu, czy to poprzez uzyskanie odpisu z akt urzędowych, czy zażądanie wydania dokumentu od strony pozwanej lub innej osoby trzeciej, jeśli ta jest w jej posiadaniu. Przeciwno osobom, które odmawiały udostępnienia dokumentu, strona zainteresowana mogła wnosić skargę o okazanie dokumentu¹⁴.

⁷ F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 3, Opole 1958, s. 111–112; M. Fąka, *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego*, Warszawa 1978, s. 150; I. Grabowski, *Prawo kanoniczne*, Warszawa 1948, s. 560.

⁸ Zapis kanonu został następnie powielony w art. 156 § 1 Instrukcji *Provida Mater Ecclesia* Kongregacji Sakramentów z 15 VIII 1936 r.

⁹ Kan. 1814 KPK z 1917 r.

¹⁰ Zob. kan. 1816, 1819, 1820 KPK z 1917 r. oraz art. 159–160 Instrukcji *Provida Mater Ecclesia*.

¹¹ Tekst za S. Biskupski, *Prawo małżeńskie Kościoła Rzymskokatolickiego*, t. 2, Olsztyn 1960, s. 280.

¹² Kan. 1818 KPK z 1917 r.

¹³ Por. E. Szafronowski, *Prawo kanoniczne w okresie odnowy soborowej*, t. 2, Warszawa 1979, s. 509.

¹⁴ „Nie ma jednak obowiązku przedkładania sądowi takich dokumentów prywatnych, których

3. POJĘCIE DOWODU Z DOKUMENTU WE WSPÓŁCZESNYM PRAWODAWSTWIE

Prawodawca w Kodeksie z 1983 r. poświęca dowodom cały Tytuł IV Księgi VII. Jednocześnie nie podaje żadnej legalnej definicji dowodu. Próbę określenia pojęcia podejmuje doktryna. Jak można zauważyć pojęcie dowód jest wieloznaczne¹⁵. W kontekście analizowanego problemu wydaje się konieczne rozumienie dowodu jako konkretnego środka dowodowego, pozwalającego potwierdzić prawdziwość, słuszność tezy stawianej przez stronę powodową w skardze o nieważność małżeństwa. W Kodeksie wyliczone zostały następujące środki dowodowe: oświadczenia stron, dowód z dokumentów, świadkowie, biegli, wizja lokalna i oględziny sądowe oraz domniemanie.

3.1. Natura i moc dokumentów

Termin dokument znany był już wcześniejszej kodyfikacji. Podobnie jak w niej, tak i w Kodeksie obecnym Prawodawca nie stwierdza wprost, co należy rozumieć przez pojęcie dokument. Prawodawca używa w tekście jako określenie dokumentu słowa *documentum*, które oznacza dowód, świadectwo¹⁶. Doktryna podaje, iż dokument można rozumieć dwojako. *Sensu largo* jest nim każdy nośnik informacji o faktach istotnych w sprawie. Do tej grupy możemy więc zaliczyć między innymi: fotografie, taśmy magnetofonowe¹⁷, kasety wideo, dane nagrane na dyskach komputerowych, na pamięciach przenośnych (urządzeniach przenośnych typu Plug&Play). *Sensu stricto* dokumentem jest przedmiot, najczęściej papier, pokryty pismem wyrażającym oświadczenie, myśl, opis¹⁸, ślad działalności prawnej¹⁹ itp. Właśnie w tym znaczeniu doktryna upatruje rozumienie pojęcia dokument, jednocześnie pozostawiając sędziemu dopuszczenie do procesu każdego przedstawionego środka dowodowego²⁰.

Prawodawca w kan. 1540 KPK z 1983 r. wprowadza rozróżnienie dokumentów na publiczne: kościelne i świeckie oraz prywatne²¹. Publicznymi dokumentami kościelnymi są te, które sporządziła osoba publiczna, wykonująca w Kościele swoje zadania. Prawodawca, inaczej niż w Kodeksie z 1917 r., nie wymienia już dokumentów należących do tej grupy. Nie zmienia to jednak zakresu przedmiotowego normy. Doktryna przytacza różne dokumenty, które zalicza się do nich, a są nimi np.: wszelkie dokumenty sporządzone przez Papieża, Kurię Rzymską, biskupów die-

ujawienie może narazić osobę będącą w ich posiadaniu lub jej krewnych na poważne straty materialne czy moralne”, E. Szafrowski, dz.cyt., s. 510.

¹⁵ Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 4, Olsztyn 1990, s. 243; R. Sztachmiller, dz.cyt., s. 172.

¹⁶ *Słownik łacińsko-polski*, t. 1, red. J. Korpany, Warszawa 2001, s. 596.

¹⁷ Por. T.J. Jagiełło, *Zapis magnetofonowy w procesie kanonicznym*, „Prawo Kanoniczne” 17 (1974), nr 1–2, s. 143–167.

¹⁸ Por. T. Pawluk, dz.cyt., s. 255; R. Sztachmiller, dz.cyt., s. 191–192.

¹⁹ M. Sitarz, *Słownik prawa kanonicznego*, Warszawa 2004, kol. 42. Por. A. Sobczak, *Stwierdzenie nieważności małżeństwa i inne małżeńskie procesy kościelne*, Poznań 2010, s. 106.

²⁰ Kan. 1527 KPK.

²¹ Ta sama norma została powtórzona w Instrukcji procesowej *Dignitas connubii* w art. 184.

cejalnych, proboszcza, rektora seminarium, najwyższego przełożonego instytutu zakonnego, notariusza sądowego. Publicznymi dokumentami świeckimi są te, które każdorazowo są uznawane za takie przez prawo świeckie. W Polsce kwestię tę reguluje Kodeks postępowania cywilnego z 17 listopada 1964 r.²². Wszystkie pozostałe dokumenty Prawodawca kościelny kwalifikuje jako prywatne. Do tej grupy można by zaliczyć m.in.: umowy, testamenty, pokwitowania, listy, dokumenty rodzinne, własne zapiski itp.

Wartość dowodową Prawodawca przypisuje ze względu na wyżej przytoczony podział, czyli różnicuje ponownie dokumenty publiczne i prywatne. Jeśli się nie wykaże czegoś innego przeciwnymi dowodami i oczywistymi argumentami, publiczne dokumenty mają moc dowodową we wszystkim, co się w nich stwierdza wprost i zasadniczo (kan. 1541 KPK). Oznacza to, iż taki dokument ma walor dowodu pełnego z jednocześnie możliwością wykazania dowodu przeciwnego. Do samego sędziego należeć będzie ocena co do wartości dokumentu podważonego przez dowód przeciwny²³.

Dokumentom prywatnym nie przyznano mocy pełnego dowodu. Mają one taką moc dowodową przeciwko autorowi lub temu, kto go podpisał, i innym uczestnikom procesowym, jak przyznanie pozasądowe. Przeciwno innym ma taką moc, jak oświadczenie stron, nie będące przyznaniem się, według kan. 1536 § 2 KPK (por. 1542 KPK). Normę kodeksową rozszerza Instrukcja procesowa *Dignitas connubii* w art. 185 §§ 2–3. Zgodnie z tym przepisem uwiarygodnienie dokumentu prywatnego zgodnie z prawem, choć ma charakter publiczny, nie zmienia go w dokument publiczny. Pozostaje on nadal dokumentem prywatnym. Nie ma również znaczenia zdeponowanie u notariusza sądowego określonego dokumentu, ponieważ jego moc dowodowa zawsze będzie taka jak dokumentu prywatnego. Jednakże wśród dokumentów prywatnych, które mają duże znaczenie, Prawodawca zalicza listy, które narzeczeni lub małżonkowie pisali do siebie *sed tempore non suspecto*. Warunkiem jest pewność co do ich autentyczności oraz czasu ich powstania²⁴. Określenie czasu niepodejrzanego zdefiniowane zostało w art. 201^o3 niniejszej Instrukcji, a należy przez nie rozumieć czas, kiedy małżonkowie nie myśleli jeszcze o kanonicznym procesie małżeńskim²⁵. Wartość dowodową tak sporządzonego listu poleca się ocenie sędziego, który odniesie ją w relacji do okoliczności, a zwłaszcza czasu powstania.

Kiedy dokumenty przedstawione do procesu okażą się w jakikolwiek sposób uszkodzone, to jest zostaną wytarte, poprawione, będą zawierały dopiski lub będą

²² Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. *Kodeks postępowania cywilnego*, Dz.U. z 1964 r. nr 43, poz. 296 z późniejszymi zmianami. Art. 244 KPC § 1. Dokumenty urzędowe, sporządzone w przepisanej formie przez powołane do tego organy władzy publicznej i inne organy państwowe w zakresie ich działania, stanowią dowód tego, co zostało w nich urzędowo zaświadczone.

§ 2. Przepis § 1 stosuje się odpowiednio do dokumentów urzędowych sporządzonych przez organizacje zawodowe, samorządowe, spółdzielcze i inne organizacje pozarządowe w zakresie zleconych im przez ustawę spraw z dziedziny administracji publicznej.

²³ R. Sztuchmiller, dz.cyt., s. 195.

²⁴ Art. 185 § 1 Instrukcji procesowej *Dignitas connubii* (dalej DC).

²⁵ Art. 201^o3 DC: „[...] *tempore non suspecto, seu quando partes nondum cogitaverant de causa introducenda*”.

dotknięte inną wadą, to do oceny sędziego należeć będzie ocena, czy i jakie mają znaczenie. W ten sposób Prawodawca nie neguje takich dokumentów, ale skłania sędziego do wysiłku ustalenia autentyczności dokumentu w tym, co zawiera, a odnosi się do meritum sprawy.

Co do zasady anonimom nie przepisuje się żadnej mocy dowodowej. Więcej, nie można im przyznać nawet waloru ukierunkowującego, chyba że przedstawiają fakty, które można udowodnić z innych źródeł²⁶. Jednocześnie jak zauważa T. Rozkrut w komentarzu do tej normy, rozwój różnego rodzaju środków przekazu myśli będzie wymagał od sędziego szczególnej ostrożności w dopuszczaniu takich dowodów, a co za tym idzie przyznawaniu im stosownej mocy dowodowej²⁷.

Odrębną kategorię dowodów stanowią te, które zostały zdobyte w sposób godziwy i niegodziwy. Jakkolwiek nie jest to bezpośrednim problemem tego rozważania, uważam, że kwestia ta nie może być obojętna zarówno z punktu widzenia moralnego, jak i poznania prawdy w procesie kanonicznym. Dowody godziwe oczywiście nie budzą żadnej wątpliwości, a problem pojawia się, kiedy mowa jest o dowodach niegodziwych. Zaznaczę jedynie w tym miejscu, iż istnieje wiele stanowisk co do przedkładania i oceny takich dokumentów w procesie. Sprawa ta nie jest rozstrzygnięta, a interpretacja niejednorodna²⁸.

3.2. Przedkładanie dokumentów

Zgodnie z omówioną już na początku zasadą *actori incumbit probatio* obowiązek dowodzenia spoczywa na powodzie. Można zatem przedłożyć wszelkie dokumenty w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa. Prawodawca w kodeksie przedłożył jednak wytyczne odnośnie do przedkładania dokumentów. W sądzie moc dowodową będą miały jedynie te dokumenty, które zostają przedstawione w oryginale lub w uwierzytelnionym odpisie w kancelarii sądu²⁹. Tylko takie dokumenty mogą być brane pod uwagę, które zostają włączone do akt sprawy. Są one w ten sposób udostępnione do zbadania przede wszystkim przez sędziego, ale także obrońcę węzła małżeńskiego oraz przez same strony oraz ich adwokatów³⁰. Ponadto sam sędzia na mocy kan. 1545 KPK z 1983 r. może żądać przedstawienia dokumentu wspólnego dla stron, czyli takiego sporządzonego w interesie obydwu stron³¹. Jednocześnie zastrzega w kolejnym kanonie, iż obowiązek ten ustaje, kiedy dokument nie może być przedstawiony bez niebezpieczeństwa szkody, zgodnie z kan. 1548 § 2°, albo naruszenia tajemnicy³².

²⁶ Art. 188 DC.

²⁷ Por. T. Rozkrut, *Dowód z dokumentów*, w: *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas coniubii”*, pod red. T. Rozkruta, Sandomierz 2007, s. 265.

²⁸ Zob. A. Brzemia-Bonarek, *Dopuszczalność dowodów zdobytych w sposób niegodziwy w kanonicznym procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, Katowice 2007.

²⁹ Kan. 1544 KPK.

³⁰ Art. 190 DC.

³¹ Art. 191 DC.

³² Art. 192 § 1 DC.

Należy jednocześnie pamiętać o sankcji, jaką Prawodawca przedkłada za przestępstwo fałszu. W kan. 1391 °1–2 KPK z 1983 r. czytamy: „Stosownie do ciężkości przestępstwa, może być ukarany sprawiedliwą karą: 1° kto sporządza fałszywy dokument kościelny lub prawdziwy zmienia, niszczy, ukrywa, albo posługuje się innym fałszywym lub zmienionym; 2° kto w sprawie kościelnej posługuje się innym fałszywym lub zmienionym dokumentem”. Norma ta jest wynikiem szczególnej ochrony prawnej prawdy przekazywanej w dokumencie, a zwłaszcza w kościelnym dokumencie publicznym. Posługiwanie się dokumentem sfałszowanym zmierza do wprowadzenia w procesie kanoniczym sędziego w błąd, a co za tym idzie może wpływać na wyrobienie pewności moralnej, od której uzależnia się wyrokowanie *pro nullitate*³³.

4. APLIKACJA PRAWA DOTYCZĄCEGO DOWODU Z DOKUMENTU W AKTACH SĄDOWYCH

Aplikację norm prawnych dotyczących dokumentu jako środka dowodowego odnajdujemy oczywiście w aktach sądowych. Strony procesowe w toku procesu mogą i przedkładają różne dokumenty. Różnią się one w zależności od tego, z jakiego tytułu prowadzona jest sprawa.

4.1. Dokumenty przedkładane w każdej sprawie

Z praktyki procesowej wynika, iż są takie dokumenty, które można odnaleźć praktycznie w każdych aktach sprawy. Są nimi metryki chrztu oraz świadectwo zawarcia sakramentu małżeństwa.

Metryki chrztu wskazują oczywiście na fakt włączenia strony do wspólnoty Kościoła, a co za tym idzie przysługujące mu prawa i obowiązki. Metryka chrztu jest ponadto takim dokumentem, który odzwierciedla historię życia chrześcijanina, katolika. Znajdują się tam bowiem informacje o wszelkich zapisach dokonywanych na marginesie w księdze chrztu. A więc metryka chrztu, oprócz potwierdzenia przyjęcia sakramentu chrztu, przekazuje inne informacje dotyczące osoby. Zgodnie z Instrukcją o prowadzeniu kancelarii parafialnej „na marginesie aktu chrztu odnotowuje się fakty powodujące zmianę stanu kanonicznego danej osoby: adopcję, bierzmowanie, święcenia, ślub wieczysty, zawarcie małżeństwa, stwierdzenie nieważności małżeństwa, uzyskanie dyspensy o małżeństwa niedopełnionego oraz konwalidację związku małżeńskiego”³⁴.

Świadectwo zawarcia małżeństwa potwierdza fakt zawarcia małżeństwa. Wskazuje na miejsce zawarcia małżeństwa oraz osobę świadka kwalifikowanego. Można jednakże w aktach spraw odnaleźć inny dokument potwierdzający zawarcie małżeństwa. Jest nim „Zaświadczenie stanowiące podstawę sporządzenia aktu małżeństwa zawartego w sposób określony w art. 1 § 2 i 3 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego”. Także ten dokument stwierdza zawarcie małżeństwa kanonicznego, a nadto zgodnie

³³ Por. J. Syryjczyk, *Kanoniczne prawo karne, część szczególna*, Warszawa 2003, s. 147–151.

³⁴ *Instrukcja o prowadzeniu kancelarii parafialnej z 22 XI 1998 r.*, nr 16, w: *Aneks do Statutów III Synodu Archidiecezji Łódzkiej*, Łódź 1999.

z Konkordatem z 1993 r. upoważnia do sporządzenia aktu małżeństwa w Urzędzie Stanu Cywilnego.

Sentencja wyroku sądu cywilnego orzekającego rozwód pomiędzy małżonkami. Jest to dokument publiczny świecki. Stwierdza on fakt rozłączenia małżonków poprzez rozwód na forum prawa państwowego. Jak wiadomo, dwa porządki prawne: kanoniczny i świecki, są rozdzielne. Wyrok któregośkolwiek z nich nie wywołuje żadnych skutków prawnych w drugim porządku prawnym. Jednakże jak pokazuje praktyka, osoby najpierw załatwiają formalności związane z prawem cywilnym, a dopiero w dalszej kolejności przychodzą do sądu kościelnego. Sentencja wyroku jest więc zasadnie przedkładana w procesie *de nullitatae*, albowiem wskazuje na faktyczne ustanie wspólnoty małżeńskiej. I choć nie wymaga się rozwodu cywilnego do wydania wyroku kanonicznego, to jest prawdą, że prawomocny wyrok sądu państwowego wydany uprzednio, nie wprowadza swoistego dysonansu pozycji prawnej osoby³⁵.

Protokół kanonicznego badania narzeczonych jako dokument kościelny również jest bardzo ważny w kontekście procesu o nieważność małżeństwa. Stanowi on bowiem wynik rozeznania, jakie przeprowadza duszpasterz, mający prawo do asystowania przy zawieraniu małżeństwa. Poprzez ten dokument staje się jasna sytuacja nupturientów przed zawarciem małżeństwa³⁶.

Ponadto w procesach dokumentalnych można odnaleźć inne dokumenty, takie jak:

- 1) informacja z Kurii Metropolitalnej o nieudzieleniu dyspensy od formy kanonicznej zawarcia małżeństwa³⁷;
- 2) informacje z Kurii o nieudzieleniu dyspensy od jakiegś przeszkody.

4.2. Wybrane dokumenty

Ponad te dokumenty, które możemy odnaleźć w każdych aktach sądowych, a które są podstawowymi, wymaganymi do prowadzenia sprawy, można odszukać także inne. Są one przedkładane przez strony w celu udowodnienia lub zaprzeczenia tytułu rozpatrywanego w procesie. Mają one różne źródło pochodzenia. Są wśród nich zarówno dokumenty świeckie publiczne, jak i prywatne. Lista tych dokumen-

³⁵ Podobnie rzecz ma się z zawarciem małżeństwa. Zgodnie z art. 10 Konkordatu z 1993 r. wierni Kościoła katolickiego w Polsce zawierający małżeństwo kanoniczne, mają obowiązek uzyskania dla niego skutków cywilnych, zapewnionych w Konkordacie. Bez zgody Ordynariusza miejsca nie wolno zatem asystować przy małżeństwach nupturientów, którzy nie chcą, by ich małżeństwo wywierało skutki w prawie polskim (zob. P. Majer, *Zawarcie małżeństwa kanonicznego bez skutków cywilnych*, Kraków 2009).

³⁶ Zgodnie z art. 41 *Instrukcji Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim z 5 IX 1986 r.*, „rozeznanie ma na celu ustalić: 1. tożsamość osób; 2. stan wolny osób, które zamierzają zawrzeć związek małżeński; 3. pełną dobrowolność obydwu stron z wyeliminowaniem jakiegokolwiek formy przymusu ograniczającego wolność kwalifikowaną przewidzianą przez prawo; 4. czy nie tają czegoś przed sobą, co mogłoby w poważny sposób zakłócić w przyszłości wspólnotę życia; 5. czy nie ma jakiegokolwiek przeszkody zrywającej, która uniemożliwiłaby zawarcie ważnego związku; 6. czy małżeństwo nie zawierają warunkowo; 7. czy mają właściwą świadomość zawierania małżeństwa nierozzerwalnego, wyłącznego i sakramentalnego”.

³⁷ *Acta Tribunalis Metropolitani Lodziensis*, nr 7614.

tów ma oczywiście charakter otwarty i jest wyliczeniem przykładowych, powtarzających się dokumentów.

1. *Uzasadnienie wyroku rozwodowego*³⁸. Jest dokumentem zdecydowanie szerszym niż wcześniej wymieniona sentencja wyroku. W treści tego dokumentu możemy poznać motyw, dla jakich sędzia sądu państwowego wydał wyrok. Dokument może rozszerzyć wiedzę sędziego kościelnego o stan faktyczny w małżeństwie stron.

2. *Zeznania stron ze sprawy cywilnej o rozwód*³⁹. Niejednokrotnie zeznania stron przed sądem cywilnym mogą różnić się w swej treści od zeznań przed sądem kościelnym. Ponadto mogą wskazywać na składanie różnych zeznań w trakcie jednej sprawy (być może celowe mataczenie w sprawie). Zeznania w sądzie cywilnym mogą ponadto być przydatne i stanowić dowód w procesie kanonicznym, kiedy strona pozwana z różnych racji (najczęściej rezygnując dobrowolnie) nie bierze udziału w sprawie.

3. *Wyrok sądu państwowego w sprawach karnych i cywilnych*⁴⁰. Często można spotkać wyrok w sprawie znęcania się fizycznego i psychicznego nad współmałżonkiem. Tego typu dokument może być bardzo pomocny również dla biegłych biorących udział w procesie przede wszystkim w sprawach z tytułów kan. 1095 Kodeksu Prawa Kanonicznego.

4. *Kserokopie protokołów rozpraw sądowych – cywilnych i karnych*⁴¹. Podobnie jak zeznania stron w sprawach o rozwód, tak protokoły rozpraw mogą rozszerzać materiał dowodowy, na podstawie którego sędziowie wyrokuje.

5. *Postanowienia wraz z uzasadnieniami Sądu Rejonowego i Okręgowego w przedmiocie egzekucji sądowej*⁴². Często strony, przedkładając takie dokumenty, chcą wykazać, iż druga strona nie płaci alimentów na dzieci lub współmałżonka. Oczywiście nie wpływa to bezpośrednio na moment zawarcia małżeństwa tak istotny w procesie małżeńskim, ale pośrednio może stanowić o osobie. Mogą także zdarzyć się takie sytuacje, w których takie dokumenty mogą potwierdzać różnego rodzaju choroby, zaburzenia natury psychicznej.

6. *Opinia Rodzinnej Ośrodka Diagnostyczno-Konsultacyjnej wydana w celu zmiany kontaktów z małoletnią*⁴³. To kolejny typ dokumentów, jaki można odnaleźć w aktach sądowych. Kwestie dotyczące opieki nad dzieckiem rozstrzyga sąd cywilny, ale opinia wydawana przez specjalistyczny ośrodek może charakteryzować osobę. To prawda, że taka opinia jest wskazaniem stanu faktycznego, ale podobnie jak wyżej było powiedziane, może wskazywać na habitualną niezdolność tworzenia normalnych więzi z dzieckiem.

7. *Akt notarialny – umowa o ustalenie rozdzielności majątkowej*. Dokument, który może pochodzić z okresu zarówno przedślubnego, jak i poślubnego. W pewnych okolicznościach może stać się potwierdzeniem wyrachowanego działania strony w kontekście budowania wspólnoty małżeńskiej.

³⁸ Tamże, nr 7390.

³⁹ Tamże, nr 7317.

⁴⁰ Tamże, nr 7390.

⁴¹ Tamże.

⁴² Tamże, nr 7363.

⁴³ Tamże, nr 7636.

8. *Orzeczenie o stopniu niepełnosprawności strony*⁴⁴. Jako dokument świecki publiczny może wskazywać o istniejącym problemie, który chociażby zatajony może stać się przyczyną rozpadu wspólnoty oraz nieważności małżeństwa.

9. *Karta informacyjna leczenia szpitalnego*⁴⁵. Dokument najczęściej dostarczany przez osobę, której leczenia dotyczył. Tenże może mieć bardzo ważne znaczenie w procesie i jego wyniku. Hospitalizacja może potwierdzać lub wykluczać różnego rodzaju schorzenia. Karta informacyjna staje się swoistym orzeczeniem specjalisty – lekarza diagnozującego i prowadzącego. Taki dokument może być wykorzystany przy różnych tytułach prawnych nieważności.

10. *Historia choroby. Wyciąg z Poradnia Zdrowia Psychicznego*⁴⁶. Oprócz samego leczenia w szpitalu, może zostać przedstawiana cała historia choroby osoby, począwszy od diagnozy, przez długoterminowe leczenie. Taki dokument opisujący stan osoby zwłaszcza przed zawarciem małżeństwa może stać się jednym z ważniejszych dowodów procesowych.

11. *Zaświadczenie lekarskie – informacja o rejestracji w poradni z rozpoznaniem Zespół Zależności Alkoholowej*⁴⁷. Zaświadczenie o przynależności do grupy Anonimowych Alkoholików. To inne dokumenty o charakterze medycznym potwierdzające zaburzenia, uzależnienia osoby.

12. *Dokument z obdukcji lekarskiej*⁴⁸. Karta pacjenta ze Szpitalnego Oddziału Ratunkowego. Dokumenty potwierdzające nagłe zdarzenia związane najczęściej z pobiciem współmałżonka. Mogą świadczyć o agresji jednej ze stron.

13. *Świadczenia pracy*⁴⁹. W tego rodzaju dokumentach można odnaleźć informacje o okresach pracy, o rozwiązaniu stosunku pracy bez wypowiedzenia. Strony niejednokrotnie powołują się na ten dokument, opisując postawę braku odpowiedzialności za rodzinę.

14. *Faktura VAT za telefon oraz rachunek szczegółowy*⁵⁰. Dokument wystawiany przez Operatora sieci telefonicznej, która wskazuje na połączenia wychodzące z danego numeru telefonu oraz czas trwania połączenia. Rodzaj dokumentu, który jest wykorzystywany przez strony w celu udowodnienia niedochowania wierności współmałżonka, który w konsekwencji może być potwierdzeniem wykluczenia jednostronności, nierozzerwalności czy wierności małżeńskiej.

15. *List jednej strony do drugiej*⁵¹. Pojawiają się w aktach spraw różnego rodzaju listy, w tym anonimy, które są wyrazem albo przynajmniej dużego uczucia (jak nie miłości), albo wręcz odwrotnie mogą wskazywać na motywy choćby symulacji małżeństwa poprzez wykluczenie nierozzerwalności małżeństwa czy wierności małżeńskiej.

⁴⁴ Tamże, nr 7317.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Tamże, nr 7215.

⁴⁷ Tamże, nr 7253.

⁴⁸ Tamże, nr 7363.

⁴⁹ Tamże, nr 7390.

⁵⁰ Tamże, nr 7613.

⁵¹ Tamże, nr 7317.

16. *Pamiętniki*. Dokument prywatny, może być cennym dowodem, zwłaszcza gdy zapiski w nim poczynione powstały w czasie niepodejrzanym, czyli w okresie przedślubnym.

ZAKOŃCZENIE

W procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa strona powodowa zmierza do wykazania, iż w momencie zawierania małżeństwa miała miejsce okoliczność, która spowodowała nieważność zawieranego małżeństwa. Wśród różnych sposobów dowodzenia szczególne miejsce zajmuje dowód z dokumentu. Dokumenty, a zwłaszcza te o charakterze publicznym, czy to kościelne, czy państwowe, potwierdzają w zasadniczy sposób fakty w nich przedstawiane. Trzeba dowodu przeciwnego, by je obalić. Co do pozostałych dokumentów to oczywiście stanowią dowód pośredni. Jak wykazuje również analiza przedstawionych wybiórczo wybranych tylko dokumentów przedkładanych w Trybunale Metropolitalnym Łódzkim na szczeblu I instancji, ich liczba i różnorodność odnosi się do poszczególnych spraw. Takie indywidualne podejście jest oczywiście konieczne, bo tylko w ten sposób można dowodzić nieważności małżeństwa. W perspektywie poszukiwania prawdy o małżeństwie niezwykle zasadne staje się wnikliwe badanie dokumentów przedkładanych przez strony, ich adwokatów czy pełnomocników. Mają w tym swój udział nie tylko sędziowie, ale również promotor sprawiedliwości czy obrońca węzła małżeńskiego.

THE PROOF THROUGH DOCUMENTS IN THE PROCESS OF NULLITY OF A MARRIAGE

Summary

In the process of nullity of a marriage the Petitioner must prove nullity his marriage before the Court of Bishops. The Legislator enumerates the proofs they may present. One of them is the document. In this article, the author presents a modern interpretation of the concept of proof through documents. He juxtaposes it with the jurisprudence. He analyses the documents, which usually appear in the files of the process. This is an example of the application of legal norms.

Słowa kluczowe: proces o nieważność małżeństwa, dowodzenie, środki dowodowe

